

KATARZYNA ŁYDKA

UNIwersytet Jagielloński
Wydział Filologiczny
Instytut Filologii Romańskiej
E-MAIL: KATARZYNA.LYDKA@DOCTORAL.UJ.EDU.PL

Proces tłumaczenia powieściowego języka gejów na język polski na przykładzie powieści *The Line of Beauty* Alana Hollinhursta

STRESZCZENIE

W artykule autorka skupia się na analizie tłumaczenia powieściowego języka gejów na język polski na przykładzie powieści *The Line of Beauty* Alana Hollinghursta. Oprócz kontekstu społeczno-kulturowego opisane zostały również historia społeczności homoseksualnej w Polsce i krajach anglojęzycznych oraz stan badań na temat języka gejów. Cechy slangu gejowskiego, które obserwujemy w powieści, to elementy języka kobiet, inwersja rodzaju gramatycznego oraz specjalne słownictwo. Głównym celem artykułu jest analiza technik używanych przez tłumacza w związku z zachowaniem slangu gejowskiego w przekładzie oraz zmian, które zaszły w tłumaczeniach względem tekstu oryginalnego. Autorka wykazała, że slang gejowski w polskim przekładzie został znacznie uproszczony, gdyż jest on mniej rozbudowany w porównaniu ze slangiem angielskim.

SŁOWA KLUCZOWE

tłumaczenie slangu, slang gejowski, techniki tłumaczeniowe

Badania nad językiem gejów trwają od lat czterdziestych XX wieku¹. Arnold Zwicky w swoim artykule zastanawia się nad istnieniem języka gejów i pyta, czy taki język mógłby być rozpoznany przez osoby niehomoseksualne, ale nie dochodzi

¹ D. Kulick, *Gay and Lesbian Language*, "Annual Review of Anthropology" 2000 (29), s. 247.

do żadnych decydujących wniosków². Z kolei Don Kulick twierdzi, że nie istnieje „język gejów”, ale przyznaje, że może być tak, iż osoby homoseksualne używają języka w określony sposób³. Zarówno Zwicky⁴, jak i Kathryn Campbell-Kibler, Robert J. Podesva i Sarah J. Roberts⁵ zwracają uwagę na fakt, iż jest wiele społeczności gejowskich i szukanie jednego slangu gejowskiego byłoby jak szukanie uniwersalnego języka, którym posługują się wszystkie osoby heteroseksualne. W tym artykule używam określenia „język gejów”, mając na myśli slang gejowski, a więc zespół cech charakterystycznych dla języka, którym posługują się homoseksualni mężczyźni w określonych sytuacjach.

Tradycyjnie antropolodzy wskazują na nierozzerwalne związki między językiem i kulturą, zwracając uwagę na fakt, iż język tworzy, odzwierciedla i przetwarza kulturę⁶. Jest to stwierdzenie równie prawdziwe w odniesieniu do języka i kultury jako większej całości, jak i do slangów czy dialektów i konkretnych społeczności. W trakcie analizy tekstu bardzo ważne jest więc zrozumienie mechanizmów związanych z przedstawianiem kultury. W przypadku gejów jest to szczególnie ważne, ponieważ to język ma moc, by reprodukować lub przetwarzać stereotypy ich dotyczące. Wiele źródeł wskazuje na trudność w definiowaniu slangu⁷. W *Encyclopaedia Britannica* David W. Maurer definiuje slang jako słowa użyte w wyjątkowy sposób w konkretnym kontekście społecznym. Maurer mówi również o tym, że slang kreuje swoją własną estetykę oraz zawiera wiele metafor i neologizmów⁸. Maciej Widawski wymienia następujące cechy slangu: idiomatyczność, wieloznaczność, zmienność, wartości konotacyjne, stylistyczne i społeczno-kulturowe⁹. Również *New Oxford Dictionary of English*¹⁰, Widawski¹¹

² A. Zwicky, *Two Lavender Issues for Linguists*, [in:] *Queerly Phrased: Language, Gender and Sexuality*, eds. A. Livia, K. Hall, New York 1997, s. 26.

³ D. Kulick, op. cit., s. 247.

⁴ A. Zwicky, op. cit., s. 27.

⁵ K. Campbell-Kibler, R. J. Podesva, S. J. Roberts, *Sharing Resources and Indexing Meanings in the Production of Gay Styles*, [in:] *Language and Sexuality: Contesting Meaning in Theory and Practice*, eds. K. Campbell-Kibler, R. J. Podesva, S. J. Roberts, A. Wong, Stanford 2002, s. 177.

⁶ Zob. E. Sapir, *Culture, Language, and Personality: Selected Essays*, Berkeley-Los Angeles-London 1949, s. 34.

⁷ Zob. *Encyklopedia PWN*, Warszawa 2004; M. Garcarz, *Przekład slangu w filmie*, Kraków 2007, s. 61.

⁸ D. W. Maurer, *Slang*, [in:] *Encyclopaedia Britannica*, [online], <https://www.britannica.com/topic/slang> [dostęp 7.01.2015].

⁹ M. Widawski, „Ona prowadzi jak szalona”: kilka uwag o tym, jak nie należy tłumaczyć slangu, [w:] *Przekładając nieprzekładalne*, red. W. Kubiński, O. Kubińska, T. Z. Wolański, Gdańsk 2000, s. 544.

¹⁰ *The New Oxford Dictionary of English*, ed. Judy Pearsall, Oxford 1998.

¹¹ Zob. M. Widawski, *Nowy słownik slangu i potocznej angielszczyzny*, Gdańsk 1998.

oraz Connie Eble¹² wskazują, że oprócz słownictwa główną składową slangu są przede wszystkim funkcje społeczne. Hanna Jadacka, Andrzej Markowski i Dorota Zdunkiewicz-Jedynak podkreślają, że w ramach funkcji społecznych slang pełni funkcję identyfikującą oraz wyodrębniającą¹³. Identyfikuje członków grupy oraz wyodrębnia grupę ze społeczeństwa. To przypadek języka osób LGBT¹⁴, który jest dynamiczny i podatny na zmiany właśnie dlatego, że ma na celu odróżnienie tej grupy od reszty społeczeństwa. Wspomina o tym także Michał Garcarz, ale nazywa to „odstraszaniem”, które ma zapewnić grupie swoiste bezpieczeństwo. Również u Garcarza funkcje społeczne są najważniejsze w tworzeniu slangu¹⁵.

Używanie slangu jest dla gejów elementem budowania tożsamości¹⁶. Deborah Cameron i Don Kulick opisują zmianę w podejściu badaczy od postrzegania języka gejów jako odzwierciedlenia gejowskiej tożsamości do wychodzenia od języka w konstruowaniu tej tożsamości¹⁷. Slang gejowski jest konsekwencją sytuacji społeczno-kulturowej gejów¹⁸. Ich społeczność jest uważana przez wielu badaczy za subkulturę, w której język jest tak samo ważny jak sztuka i literatura tworzona przez jej członków¹⁹. Andrzej S. Dyszak podkreśla, że geje używają slangu tylko w towarzystwie innych gejów w bardzo nieformalnym kontekście²⁰. Większość badaczy decyduje się na badanie slangu gejowskiego, skupiając się na słownictwie, jak Dyszak, który uznaje je za najważniejszy element każdego socjolektu²¹. Zgadzam się z opinią, iż język gejów to skomplikowany twór, natomiast w tym artykule skupiam się na analizie słownictwa ze względu na badany materiał, w którym nie można zaobserwować innych opisywanych przez badaczy cech slangu gejowskiego, takich jak na przykład fonetyka czy gestykulacja.

¹² C. Eble, *Slang and Sociability: In-Group Language Among College Students*, Chapell Hill 1996, s. 11–13.

¹³ H. Jadacka, A. Markowski, D. Zdunkiewicz-Jedynak, *Poprawna polszczyzna. Hasła problemowe*, Warszawa 2008, s. 50.

¹⁴ LGBT (ang. Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender) odnosi się do społeczności nieheteroseksualnej.

¹⁵ M. Garcarz, op. cit., s. 62.

¹⁶ G. Haggerty, *Encyclopedia of Gay Histories and Cultures*, New York 2013, s. 373.

¹⁷ D. Cameron, D. Kulick, *Language and Sexuality*, Cambridge 2003, s. 75–78.

¹⁸ Zob. B. Rodgers, *Gay Talk. A Sometimes Outrageous Dictionary of Gay Slang*, New York 1972.

¹⁹ Zob. L. Cox, R. Fay, *Gayspeak, the Linguistic Fringe: Bona Polari, Camp, Queerspeak and beyond*, [in:] *The Margins of the City*, ed. S. Whittle, Aldershot 1994; R. A. Farrell, *The Argot of the Homosexual Subculture*, „Anthropological Linguistics” 1972, No. 14, s. 97–109; D. Kulick, *Gay and Lesbian Language*, „Annual Review of Anthropology” 2000, Vol. 29.

²⁰ A. S. Dyszak, *O socjolekcie gejów (na podstawie powieści Michała Witkowskiego pt. „Lubiewo”)*, [w:] *Oblicza płci. Język – Kultura – Edukacja*, red. M. Karwatowska, J. Szpyra-Kozłowska, Lublin 2012, s. 40–41.

²¹ Ibidem, s. 33.

Gayspeak

Język angielski ma bardzo bogatą historię slangu gejowskiego, zróżnicowanego w zależności od regionu, w którym jest używany. Slang gejowski (*gayspeak*) w języku angielskim pojawił się po raz pierwszy jako *polari* w Wielkiej Brytanii w XVIII wieku. Jest to slang, który powstał ze slangu teatralnego i używa się go jako kodu, dzięki któremu homoseksualni mężczyźni mogą się nawzajem identyfikować, nie narażając przy tym swojego bezpieczeństwa²². Zmiany społeczne doprowadziły do tego, że w latach siedemdziesiątych *polari* zanikł²³. Tymczasem w RPA w latach siedemdziesiątych pojawił się *gayle*, język gejów oparty na języku angielskim i afrikaans.

Przez lata slang gejowski ewoluował i dopasowywał się do zmieniających się warunków społeczno-politycznych. W dzisiejszych czasach jest dużo bardziej zbliżony do języka standardowego niż za czasów *polari*. Haggerty wymienia style konwersacyjne, strategie zabierania głosu, metafory i obrazowanie, zawieszanie głosu, gesty i mowę ciała jako elementy, które obok słownictwa składają się na język gejów²⁴.

Slang gejowski w języku angielskim jest często badany i istnieje wiele prac naukowych na ten temat²⁵. Co więcej, możemy znaleźć sporo zasobów online, na przykład „Glossary of Terms – Transgender”, GLAAD, słowniczek, który zawiera wiele terminów związanych ze społecznością LGBT²⁶.

Język gejów w Polsce

Historia i język społeczności homoseksualnej w Polsce nie zostały jeszcze dogłębnie zbadane, ponieważ polscy historycy zainteresowali się tą tematyką na początku XXI wieku²⁷. James W. Chesebro²⁸ wskazuje na fakt, iż chrześcijaństwo jest religią, która najbardziej surowo traktuje homoseksualistów, co może

²² L. Cox, R. Fay, op. cit., s. 105.

²³ P. Baker, *Polari, a Vibrant Language Born out of Prejudice*, „The Guardian” 24 May 2010, [online] <http://www.theguardian.com/commentisfree/2010/may/24/polari-language-origins> [dostęp: 7.01.2019].

²⁴ G. Haggerty, op. cit., s. 373.

²⁵ Zob. *Gayspeak. Gay Male & Lesbian Communication*, ed. J. W. Chesebro, New York 1981; L. Cox, R. Fay, op. cit.; R. Smyth, H. Rogers, *Phonetics, Gender, and Sexual Orientation*, [in:] *Proceedings of the 2002 Annual Conference of the Canadian Linguistic Association, University du Quebec*, eds. S. Burelle, S. Somesfalean, Montreal 2002; S. Mills, L. Mullany, *Language, Gender and Feminism: Theory, Methodology and Practice*, London–New York 2011.

²⁶ “Glossary of Terms – Transgender”, GLAAD, USA 2010, [online] <http://www.glaad.org/reference/transgender> [dostęp: 5.09.2014].

²⁷ R. Biedroń, *Historia homoseksualności w Polsce*, [w:] *Queer Studies: Podręcznik kursu*, red. J. Kochanowski et al., Warszawa 2010, s. 57.

²⁸ *Gayspeak. Gay Male & Lesbian Communication*, op. cit., s. xi.

mieć wpływ na ich sytuację w Polsce. Katechizm Kościoła Katolickiego podaje, że akty homoseksualne „w żadnym wypadku nie będą mogły zostać zaaprobowane”²⁹, co może się przekładać na relacje społeczności LGBT z resztą społeczeństwa oraz język, którym posługują się osoby homoseksualne. Co więcej, Robert Biedroń³⁰ opisuje, jak na sytuację gejów wpłynęło usunięcie homoseksualności z Kodeksu karnego w 1932 roku. Spowodowało ono, że homoseksualność przestała być nielegalna, ale nie istniała w dyskursie społecznym. Biedroń twierdzi, że miało to związek z „tabu, jakim w polskim społeczeństwie okresu przedwojennego objęta była sfera seksualności”³¹. Przez kilkadziesiąt lat społeczeństwo nie chciało poruszać tematu osób homoseksualnych. Dopiero w latach dziewięćdziesiątych, po zmianach ustrojowych, kiedy zwiększyła się aktywność ruchu lesbijsko-gejowskiego, rozpoczął się proces detabuizacji homoseksualności³². Miało to wpływ na zdobycie przez osoby homoseksualne większej wolności wyrażania się oraz zwiększenie obecności tematu LGBT w dyskursie publicznym i politycznym.

Naturalnym sposobem odzwierciedlenia relacji pomiędzy społecznością LGBT i resztą społeczeństwa jest slang pojawiający się wśród osób homoseksualnych³³. W konsekwencji braku dogłębnych analiz na temat historii homoseksualności w Polsce również slang osób homoseksualnych w obrębie języka polskiego nie jest jeszcze w pełni przeanalizowany. Warto również zwrócić uwagę na fakt, że większość badań skupia się na języku homoseksualnych mężczyzn i pomija homoseksualne kobiety. Krzysztof Boczkowski potwierdza, że wielu gejów używa specyficznego języka, słów używanych jedynie w ich społeczności. Zwraca również uwagę na słownictwo używane przez gejów w więzieniu oraz to używane przez innych więźniów względem gejów³⁴. Najobszerniejsza praca na temat języka gejów w Polsce to artykuł napisany przez Dyszaka, który zawiera 90 terminów (w tym rzeczowniki, przymiotniki, czasowniki, idiomy i skróty). Są to zwroty opisujące społeczność gejów oraz bliskie im tematy, a charakterystyczne dla slangu gejowskiego wydaje się to, że na nowo nazywają elementy rzeczywistości, które mają już swoje nazwy w języku standardowym³⁵. Boczkowski wspomina jako najczęściej używane słowa *ciota* – „starszy, raczej pasywny homoseksualista” oraz *gwiazda* – „atrakcyjny gej”³⁶. Tematem interesuje się coraz więcej

²⁹ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, [online] <http://www.katechizm.opoka.org.pl> [dostęp: 7.04.2019], s. 2357.

³⁰ R. Biedroń, *Historia homoseksualności w Polsce*, op. cit., s. 66.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem, s. 69.

³³ Ibidem.

³⁴ K. Boczkowski, *Homoseksualizm*, Warszawa 1992, s. 186.

³⁵ A. S. Dyszak, *O zapisanym słownictwie mniejszości seksualnych*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 2015, nr 27, s. 209.

³⁶ K. Boczkowski, op. cit., s. 186.

językoznawców, a Dyszak apeluje o opisywanie go jako odmiany języka polskiego i traktowanie z należytą powagą, nieodstępującą analizie innych odmian języka polskiego³⁷.

Podsumowując sytuację języka gejów w Polsce, należy podkreślić, że napiętnowanie społeczne skutkuje niewielką liczbą badań na ten temat³⁸. Ostatnie lata wiążą się jednak z dynamicznymi zmianami społecznymi i również w Polsce pojawia się coraz większe zainteresowanie językiem osób LGBT. Powstaje coraz więcej prac naukowych, które zajmują się tą tematyką. Roman Śliwka napisał artykuł na temat detabuizacji języka osób homoseksualnych³⁹, a Robert Prałat rozważa wyzwania w prowadzeniu międzykulturowych badań na temat języka LGBT⁴⁰. Co więcej, powstała również praca doktorska na temat słownictwa używanego w odniesieniu do osób homoseksualnych w Polsce⁴¹ oraz praca, w której znaleźć można porady dotyczące wypowiadania się na temat społeczności LGBT⁴². Istnieje także polski projekt, który do końca marca 2018 roku funkcjonował pod nazwą *Homopedia*, a obecnie nazywany jest *Encyklopedią LGBT*⁴³. Jest to darmowa encyklopedia dostępna online, która tłumaczy wiele zagadnień związanych z homoseksualnością, biseksualnością i transpłciowością. Temat języka pojawia się również w pracach, które zajmują się społecznością LGBT pod innym kątem⁴⁴. Osobnym tokiem prowadzone są badania związane z językiem w literaturze gejowskiej, głównie na przykładzie *Lubiewa* Michała Witkowskiego⁴⁵.

³⁷ A. S. Dyszak, *O socjolekcie gejów...*, op. cit., s. 37, 40.

³⁸ Pierwsza wzmianka na temat slangu gejowskiego w Polsce to *Tęczowy elementarz* Roberta Biedronia, który miał na celu odpowiedzieć na najczęściej zadawane pytania związane ze społecznością LGBT i zawierał słowniczek pojęć (zob. R. Biedroń, *Tęczowy elementarz: czyli (prawie) wszystko, co chcielibyście wiedzieć o gejach i lesbijkach*, Warszawa 2007).

³⁹ R. Śliwka, *Detabuizacja języka jako element budujący socjolektu (na przykładzie polskich i czeskich homoseksualnych ogłoszeń towarzyskich)*, „*Studia et Documenta Slavica*” 2017, 4, s. 49–58.

⁴⁰ R. Prałat, *Praktyczne i teoretyczne wyzwania w prowadzeniu międzykulturowych badań o tematyce LGBT: Kwestia języka*, Seminarium manchesterskie, „*InterAlia: Pismo poświęcone studiom queer*” 2009 (4).

⁴¹ Zob. J. Rodzoch-Malek, *W jaki sposób mówi się w polszczyźnie o homoseksualizmie i osobach homoseksualnych? Analiza leksyki na podstawie danych leksykograficznych i tekstowych*, Warszawa 2012.

⁴² Zob. J. Krzyszpień, *Język i emancypacja LGBT: uwagi praktyczne*, [w:] *Queer Studies. Podręcznik kursu*, op. cit.

⁴³ *Encyklopedia LGBT*, [online] https://www.encyklopedia.edu.pl/wiki/Strona_g%C5%82%C3%B3wna [dostęp: 30.11.2018].

⁴⁴ Zob. K. Tomasik, *Homobiografie*, Warszawa 2014; B. Warkocki, *Różowy język. Literatura i polityka kultury na początku wieku*, Warszawa 2013.

⁴⁵ Zob. A. Rejter, *Mój chłopak, facet z plakatu, ciota darkroomówka... Wizerunek mężczyzny w gejowskiej literaturze popularnej*, „*Język Artystyczny*” 2014 (15); E. Konwerska, *Mówię o sobie. O języku, imionach i tożsamości w prozie Michała Witkowskiego*,

Slang gejowski w przekładzie

Przed przedsięwzięciem tłumaczenia slangu należy rozważyć jego znaczenie w powieści. Garcarz nazywa slang „żywym organizmem”, ponieważ jego istnienie jest konsekwencją potrzeby zaistniałej w danej społeczności⁴⁶. Slang jest więc niezbędny, aby jego użytkownicy mogli w pełni identyfikować się z grupą i ze sobą nawzajem. Co więcej, stanowi istotny element obrazowania w przedstawianiu homoseksualnych postaci w literaturze. Właśnie dlatego uważam, że zachowanie slangu w przekładzie jest niezwykle istotne. Biorąc pod uwagę fakt, iż slang gejowski istnieje zarówno w języku angielskim, jak i polskim, teoretycznie rzecz biorąc jego tłumaczenie nie powinno stwarzać problemów. Warto jednak pamiętać o tym, że slangi w języku angielskim i polskim nie przystają do siebie. Właśnie dlatego tłumacz może być zmuszony do skorzystania z którejś z technik tłumaczeniowych⁴⁷.

Jean-Paul Vinay i Jean Darbelnet wymieniają siedem głównych technik i pięć dodatkowych technik tłumaczeniowych, które mogą być użyte przez tłumacza, gdy napotyka problem. Główne techniki to: zapożyczenie, kalka, tłumaczenie wolne, transpozycja, modulacja, tłumaczenie idiomatyczne i adaptacja, zaś techniki dodatkowe to: *false friend*, kompensacja, amplifikacja, eksplicytacja i generalizacja. To właśnie wśród tych ostatnich technik znajduje się kilka, które moim zdaniem mogą się szczególnie przydać przy tłumaczeniu slangu.

Techniki przydatne przy tłumaczeniu slangu to przede wszystkim: generalizacja, amplifikacja, eksplicytacja oraz kompensacja. Generalizacja to technika, która pozwala tłumaczowi na użycie bardziej ogólnego terminu zamiast terminu szczegółowego. W przypadku języka gejów mogłoby to być użycie słowa należącego do języka standardowego (w przypadku braku ekwiwalencji) lub użycie terminu slangowego, który jest bardziej ogólny (w przypadku częściowej ekwiwalencji). Z kolei amplifikacja to efekt użycia większej liczby słów w przekładzie niż w oryginale, a eksplicytacja to powiedzenie wprost czegoś, co w tekście oryginalnym znajdowało się w głębszej warstwie tekstu. Omówione techniki powodują uproszczenie tekstu i mogą prowadzić do całkowitej utraty slangu w tłumaczeniu. W konsekwencji generalizacja, amplifikacja i eksplicytacja powinny być używane z niezwykłą ostrożnością, po upewnieniu się, że wszystkie inne możliwości nie mogą być wykorzystane w danym momencie. Innym przykładem techniki tłumaczeniowej, którą można zastosować, szczególnie w przypadku braku

„Prace Literaturoznawcze”, 2014 (2); P. Wojtasik, *Homojęzyk w homopowieści. Psychologiczno-socjologiczne aspekty języka środowiska homoseksualnego na podstawie powieści „Lubiewo” Michała Witkowskiego*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Językoznawstwo” 2016 (XII).

⁴⁶ M. Garcarz, op. cit., s. 166.

⁴⁷ Za J. Munday, *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*, London–New York 2001, s. 55–60.

ekwiwalencji, jest kompensacja. Keith Harvey definiuje ją jako wyrównywanie straty z tekstu źródłowego poprzez zbudowanie podobnego efektu przy użyciu środków właściwych dla języka docelowego⁴⁸. W przypadku slangu gejowskiego chodziłoby więc o pominięcie terminu slangowego po to, aby dodać inny termin slangowy w jakimś miejscu, w którym nie było go w oryginale. W ten sposób tłumacz stwarza równowagę pomiędzy tekstem źródłowym i docelowym, znacznie ingerując w treść. Harvey zwraca uwagę na to, że kompensacja jest czasochłonna techniką i w gestii każdego tłumacza leży decyzja, czy się na nią decydować. Wymaga ona również znajomości slangu, a więc dodatkowej pracy przed przystąpieniem do tłumaczenia. W przypadku analizowanej powieści praca ta jest niezwykle ważna ze względu na społeczne konsekwencje, tj. wzbogacenie polskiego kanonu literatury gejowskiej.

Podsumowując, przekład slangu nie jest prostym zadaniem dla tłumacza, ale istnieją techniki, które mogą mu w tym pomóc. Przy założeniu, że slang gejowski jest istotnym elementem tekstu oryginalnego, warto włożyć dodatkowy wysiłek w to, by zachować go w przekładzie. Jeśli istnieje pełna ekwiwalencja pomiędzy terminami w języku angielskim i polskim, nie jest to dla tłumacza problemem. Taka sytuacja może wystąpić na przykład przy zapożyczeniu z jednego języka do drugiego całego konceptu wraz z jego nazwą, jak w przypadku „drama queen”⁴⁹. Natomiast w przypadku częściowej ekwiwalencji lub braku ekwiwalencji tłumacz może uciec się do kompensacji, a w ostateczności amplifikacji, eksplicytacji lub generalizacji.

Case Study

W tej części tekstu przedstawię wyniki analizy porównawczej fragmentów powieści *The Line of Beauty* Alana Hollinghursta i tłumaczenia na język polski wykonanego przez Lesława Halińskiego, które ukazało się pod tytułem *Linia piękna*. Głównym punktem analizy był slang gejowski oraz zachowanie tłumacza, w tym użyte przez niego techniki tłumaczeniowe. Celem analizy nie była ocena przekładu i poszczególnych decyzji tłumacza, lecz jego opis w ramach metodologii deskryptywnej.

Zanim przejdę do przedstawienia wyników analizy, chciałabym krótko przedstawić autora i omawianą powieść. Życie i doświadczenia autora miały ogromny wpływ na jego twórczość. Hollinghurst urodził się w 1954 roku w Gloucestershire, w Anglii, i jest silnie związany z Uniwersytetem Oksfordzkim, gdzie rozpoczął naukę w latach osiemdziesiątych. Również bohater wykreowany w omawianej

⁴⁸ M. Baker, *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, London–New York 2001, s. 37–38.

⁴⁹ Drama queen, ‘człowiek nadmiernie dramatyzujący, król patosu, histeryk’, [za:] *Wiksłownik*, [online] https://pl.wiktionary.org/wiki/drama_queen [dostęp: 7.04.2019].

powieści jest związany z Oksfordem. Sam autor mówi o tym, że tworzy postacie, które posiadają jakieś jego cechy⁵⁰. *The Line of Beauty* została opublikowana w 2004 roku i otrzymała nagrodę Man Booker Prize. W konsekwencji została przetłumaczona na język polski już rok później. Głównym bohaterem jest Nick Guest, absolwent Worcester College i – co ważne dla powieści – młody gej. Akcja dotyczy jego życia, dlatego czytelnik wie tylko to, czego dowiaduje się Nick. Początek książki to rok 1983: Nick ma dwadzieścia jeden lat, przeprowadza się właśnie do domu rodziny Feddenów w Notting Hill i identyfikuje się już ze społecznością homoseksualistów. Powieść można zaklasyfikować do kanonu literatury gejojowskiej nie tylko ze względu na tożsamość autora, ale także poruszane przez Hollinghursta tematy, ważne dla społeczności gejojów w latach osiemdziesiątych, między innymi wybuch epidemii AIDS, zróżnicowanie rasowe i ekonomiczne czy kontekst społeczno-polityczny. W powieści znajdziemy liczne rozmowy pomiędzy homoseksualnymi mężczyznami i to głównie one są interesujące z punktu widzenia analizy slangu.

Przekład języka gejojów w powieści *The Line of Beauty*

W omawianej powieści slang gejojowski jest wytworem Alana Hollinghursta. Warto pamiętać, że w trakcie analizy powieści czy produkcji kinematograficznych analizowany jest derywat slangu, a nie sam slang. Powieściowy czy filmowy slang ma pewne cechy slangu, ale jest jedynie przybliżonym zapisem slangu danej społeczności. Alan Hollinghurst w swojej powieści *The Line of Beauty* zbudował slang gejojowski przy użyciu elementów języka kobiet, ozdobników, inwersji rodzaju gramatycznego oraz specjalnego słownictwa. Ze względu na mnogość tych elementów poniżej znajdują się jedynie przykłady, które charakteryzują pewne cechy slangu w powieści. W każdej tabeli wraz z analizowanym słowem lub zwrotem umieściłam kontekst zarówno w języku źródłowym, jak i docelowym.

KWIECISTY JĘZYK

Wśród badań języka gejojów można odnaleźć porównania do języka, którym posługują się kobiety⁵¹. Michel Foucault przedstawia, w jaki sposób na gruncie wczesnej psychiatrii i seksuologii homoseksualność opisywano i definiowano w kategoriach „inwersji płciowej”, zamiany kobiecości i męskości, mówi o „swego rodzaju

⁵⁰ L. Hahn, wywiad z Alanem Hollinghurstem, *TalkAsia*, [online] <http://edition.cnn.com/2005/WORLD/asiapcf/05/11/talkasia.hollinghurst.script/index.html> [dostęp: 14.12.2018].

⁵¹ R. Lakoff, *Language and Woman's Place*, „Language in Society” 1973, Vol. 2 (1), s. 49–50.

androginii wewnętrznej” i „hermafrodytyzmie duszy”⁵². Stereotyp ten zachował się do dziś ze względu na wciąż silne kulturowe żądanie, by płeć zawsze była komplementarna względem seksualności (i odwrotnie).

Również kwiecisty język jest często wymieniany jako cecha języka gejów. Oczywiście nie ulega wątpliwości, że tożsamość homoseksualnego mężczyzny nie musi być budowana w oparciu o cechy zewnętrzne – tożsame ze stereotypem, który funkcjonuje w wyobraźni zbiorowej społeczeństwa. Natomiast cechy takie jak kwiecisty język czy specyficzna gestykulacja często są wybierane przez artystów i pisarzy w celu skonstruowania jednoznacznie kojarzącej się postaci, nie tylko w powieściach, ale również w filmie czy teatrze. W powieści *The Line of Beauty* kwiecisty język, a w szczególności mnogość przymiotników i przysłówków określających pozytywne cechy podkreślają homoseksualność postaci. W tabeli znajdują się wybrane przykłady, w pierwszej kolumnie fragment oryginału (ST), a w drugiej tłumaczenie (TT).

Tab. 1. Kwiecisty język

Lp.	EN (ST)	PL (TT)
1.	I'm extremely well .	Wiedzie mi się prześwietnie . (72)
2.	But aren't the wives marvellous ?	Czyż nasze panie nie są cudowne ? (73)
3.	'Oh, magnificent . Dark eyes, round face, nice big nose [...].'	– Był przecudny – odrzekł Nick. – Czarne oczy, okrągła twarz, duży uroczy nos [...] (216)
4.	'It will be beautiful .'	– To pismo będzie przepiękne . (233)
5.	'It's just like our wonderful secret love affair.'	– A muszę też kryć się z naszym cudnym romansem. (262)

Źródło: opracowanie własne.

W celu ukazania różnorodności słownictwa charakterystycznego dla języka gejów w powieści wybrałam pięć słów i wyrażeń z tekstu źródłowego, które reprezentują kwiecisty język: *marvellous*, *magnificent*, *beautiful*, *wonderful* i *extremely well*. Pomimo że w oryginale wszystkie te leksemy są różne, w polskim tłumaczeniu zastosowane strategie tłumaczenia powtarzają się. Po pierwsze, przymiotniki stopniuje się poprzez dodanie przedrostka „prze-”, który wzmacnia ich znaczenie. W konsekwencji w przykładzie 1. „prześwietnie” jest bliskie oryginalnemu *extremely well*, zarówno jeśli chodzi o znaczenie, jak i styl. Jednakże już w przykładzie 4. (tab. 1.)

⁵² M. Foucault, *The History of Sexuality: An Introduction*, New York 1978, s. 43.

możemy zaobserwować, że termin użyty w tłumaczeniu jest wzmocniony przedrostkiem, mimo że w oryginale występuje przymiotnik *beautiful*, który zwykle się tłumaczyć jako „piękny”. Możemy więc wywnioskować, że tłumacz był skupiony na oddaniu całego stylu slangu gejowskiego, a nie każdego słowa z osobna. Drugą wykorzystaną w tłumaczeniu techniką jest użycie słów zbudowanych na rdzeniu „cud”, takich jak „cudny” i „cudowny”. Właśnie te słowa mogą być uznane za całkowite ekwiwalenty terminów *marvellous* i *wonderful*, które pochodzą odpowiednio od rdzeni *marvel* i *wonder*, które oznaczają „cud”. Co więcej, w przykładzie 3. (tab. 1.) termin „przecudny” łączy obie opisane powyżej techniki, dodając przedrostek „prze-” do słowa „cudny”.

Podsumowując, polski tłumacz odzwierciedla w tłumaczeniu kwiecisty styl powieści. Warto również podkreślić, że słowa zbudowane na rdzeniu „cud” pojawiają się w tłumaczeniu dużo częściej niż w oryginale. Technikami zastosowanymi w polskim przekładzie są więc powtórzenie oraz kompensacja. Tłumacz używa kreatywnych rozwiązań, aby oddać cechy slangu w sposób naturalny.

ODWRÓCENIE RODZAJU GRAMATYCZNEGO

Kolejną cechą slangu gejowskiego w powieści Hollinghursta jest używanie żeńskich zaimków i imion w odniesieniu do homoseksualnych mężczyzn. Cameron i Kulick nazywają ten proces odwróceniem rodzaju gramatycznego⁵³. Jak wspomniałam wcześniej, wynika to z konkretnych uwarunkowań kulturowych, historycznych i społecznych, które determinują decyzje tłumacza. W powieści odnajdujemy pięć przypadków, które go ilustrują. Użyte słowa i wyrażenia to *Sleeping Beauty*, *girl*, *Miss Leontyne*, *tart* i *slut*, chociaż tylko dwa ostatnie pojawiają się w powieści wielokrotnie. Wszystkie te przypadki zostały przeanalizowane i opisane poniżej ze szczególnym uwzględnieniem implikacji użycia rodzaju żeńskiego, decyzji tłumacza oraz ich konsekwencji w tekście docelowym. Pierwszym opisanym przypadkiem jest odniesienie do „Śpiącej królowny”, które znajduje się w tabeli poniżej wraz z kontekstem.

Tab. 2. Odwrócenie rodzaju gramatycznego

EN (ST)	PL (TT)
‘So who is at the house, just you and them, and the Sleeping Beauty ?’ Nick loved hearing Toby described like that, the praise in the mockery.	– Kto jeszcze mieszka u Feddenów: ty, oni i nasz Śpiący królewicz ? Nick uwielbiał, gdy w ten sposób mówiono o Tobym, ponieważ w tym ironicznym określeniu krył się autentyczny zachwyty. (74)

Źródło: opracowanie własne.

⁵³ D. Cameron, D. Kulick, op. cit., s. 100.

W tab. 2. jeden z bohaterów używa odniesienia do „Śpiącej królowny”, nazywając tak Toby’ego (heteroseksualnego przyjaciela Nicka). Oczywiście w języku angielskim nie istnieje problem rodzaju gramatycznego, natomiast nawiązanie do baśniowej księżniczki nie pozostawia wątpliwości co do jej płci. Jest to zabieg celowy, wypowiedź jednoznacznie pokazuje stosunek osoby mówiącej do Toby’ego oraz może wskazywać na nadzieję, że jego homoseksualność jest jeszcze „uśpiona”. Co więcej, zwrot *Sleeping Beauty* zawiera również informację o urodzie królowny i jednocześnie o urodzie Toby’ego. W języku polskim zwrot „Śpiąca królowna” w jednoznaczny sposób określa płeć nazywanej tak osoby. Tłumacz nie zdecydował się jednak na użycie go w takiej formie. W zamian za to tłumaczy ten zwrot jako „Śpiący król”, zachowując zapis wielką literą w celu uratowania odniesienia do baśni.

Podsumowując, polski tłumacz zdecydował się na eksplicytację i zmianę rodzaju gramatycznego. Może po to, aby uzyskać pełną przejrzystość tekstu lub z obawy o reakcję czytelników. Nie należy zapominać, że tłumacz jest uwarunkowany społecznie i kulturowo i przenosi te uwarunkowania do swojej pracy, niezależnie od jego profesjonalnej kompetencji.

W tabeli poniżej znajdują się kolejne wypowiedzi wybrane z konwersacji pomiędzy homoseksualnymi mężczyznami.

Tab. 3. Odwrócenie rodzaju gramatycznego

Lp.	EN (ST)	PL (TT)
1.	'Gotta go, girl !'	– Muszę iść, moja panno! (76)
2.	'When did you meet Miss Leontyne ?’	– A kiedy poznałeś naszą pannę Leontynę ? (119)

Źródło: opracowanie własne.

Przykład 1. to wypowiedź bohatera o imieniu Polly, który w celu zbudowania swojej homoseksualnej tożsamości używa kwiecistego języka, opisanego powyżej, oraz odwrócenia rodzaju gramatycznego. W polskim tłumaczeniu *girl* zamienia się w „moja panno”. Takie zwroty buduje inną dynamikę relacji pomiędzy postaciami: zamiast kolokwialnej, luźnej relacji w przekładzie pojawia ślad protekcyjności. Nie można natomiast odmówić tłumaczeniu spójności – w przykładzie 2. również pojawia się słowo „panna”, chociaż jest to już słownikowy ekwiwalent słowa *miss* w tekście oryginalnym.

Co więcej, przykład 2. wprowadza grę słów związaną z imieniem Leo. Pseudonim *Miss Leontyne* to pomysł Pete'a, starszego byłego chłopaka Leo. Polski tłumacz decyduje się na technikę adaptacji i zmienia *Leontyne* na „Leontyna”, a następnie odmienia to imię zgodnie z zasadami języka polskiego. Dzięki temu zabiegowi slang staje się bardziej naturalny, ponieważ współgra ze skomplikowanymi wymaganiami języka polskiego.

Pozostałe przykłady reprezentują potencjalnie obraźliwy język. Potencjalnie, ponieważ często słowa, które stanowią przekleństwa w języku standardowym, nie są obraźliwe w slangu. Przykładowo angielskie *bitch* w slangu gejowskim jest definiowane przez słownik jako „gejowski zwrot”⁵⁴, nie jest więc pejoratywne. W tabeli poniżej znajdują się przykłady należące do tej samej kategorii.

Tab. 4. Odwrócenie rodzaju gramatycznego

Lp.	EN (ST)	PL (TT)
1.	Anyway, they're all tarts , these boys, they've all got a price.	Te wszystkie chłoptysie to zdziry , są na sprzedaż, można ich kupić. (75)
2.	'God, you slut .'	– Boże, jaka z ciebie zdzira . (394)

Źródło: opracowanie własne.

Słowa *slut* i *tart* z przykładów 1. i 2. nie są obraźliwe w ramach gejowskiego slangu, choć w swojej klasycznej formie są twórcami kultury patriarchalnej i pełnią funkcję umniejszającą w stosunku do kobiet; w toku historii społeczności homoseksualnych i rozwoju ich języka zostały natomiast przejęte i zaczęły stanowić rodzaj pozytywnej siły politycznej. Jak wcześniej wspominałam, mimo tego, że język angielski nie posiada rodzajów gramatycznych, pewne słowa mają oczywiste odniesienie do rodzaju naturalnego, na przykład *sister* – „siostra” nie ma rodzaju gramatycznego, ale odwołuje się do osoby płci żeńskiej. Słowa *slut* i *tart* to z kolei rzeczowniki tradycyjnie określające kobiety prowadzące rozpustny styl życia. *Slut* pojawia się w powieści pięć, a *tart* cztery razy. W ośmiu na dziewięć przypadków tłumacz zdecydował się na użycie słowa „zdzira”, które ma podobne znaczenie w języku polskim. Jedynym przypadkiem, kiedy tłumacz stosuje inną technikę, jest opisany poniżej przykład z tab. 5.

Podsumowując, zwroty, które przywodzą na myśl określenia tradycyjnie stosowane do mówienia o kobietach, są używane w rozmowie między gejami w powieści

⁵⁴ B. Rodgers, op. cit., s. 32.

i nie stanowią problemu w przekładzie na język polski. Jest co prawda wiele możliwości ich tłumaczenia, ale w analizowanym przekładzie najczęściej pojawia się jeden z nich, co może być ocenione jako uproszczenie w odniesieniu do tekstu oryginalnego.

Tab. 5. Odwrócenie rodzaju gramatycznego

EN (ST)	PL (TT)
‘That Jasper’s a sexy little slut .’	– Ten Jasper ma całkiem seksowne dupsko . (263)

Źródło: opracowanie własne.

Jak wcześniej wspomniałam, w jednym miejscu w powieści, gdy w oryginale pojawia się słowo *slut*, tłumacz decyduje się na ciekawą technikę. Ilustruje to przykład z tab. 5., w którym można zaobserwować zmianę perspektywy osoby mówiącej. Zamiast komentarza dotyczącego atrakcyjności Jaspiera w polskim przekładzie pojawia się stwierdzenie odnoszące się do jednej części ciała. Tłumacz wykorzystał technikę nieobowiązkowej modulacji, zmieniając ognisko uwagi czytelnika. Jednocześnie zdrobnienie w tekście oryginalnym zostaje zmodyfikowane i w tekście docelowym pojawia się zgrubienie.

Podsumowując, w tej konkretnej sytuacji w tłumaczeniu zostało utracone odniesienie do żeńskiego rodzaju gramatycznego, ale wykorzystana strategia jest interesująca i zostało zachowane znaczenie, co jest najważniejsze.

SŁOWNICTWO ZWIĄZANE Z GENITALIAMI

Ostatnim elementem slangu gejowskiego w powieści *The Line of Beauty*, który przeanalizowałam, jest słownictwo związane z genitaliami. W powieści znajdziemy wiele fragmentów opisujących gejowskie życie seksualne, dlatego jest to istotny element języka. Najpierw zostaną opisane wybrane przykłady tłumaczenia słowa *arse*.

Tab. 6. Słownictwo związane z genitaliami

Lp.	EN (ST)	PL (TT)
1.	They’d all be after his arse .	Wszyscy doborą mu się do dupy . (242)
2.	He gazed around, followed the Carter boy’s amazing arse with his eyes [...]	Rozglądał się dookoła, przez moment śledził wzrokiem zadziwiający tyłeczek młodego śmieciarza [...] (278–279)

Źródło: opracowanie własne.

Jak można zaobserwować na przykładzie 2., słowo *arse*, a więc zgrubienie, które bliższe byłoby polskiemu słowu „dupa” (przykład 1. w tab. 6.), tłumaczone jest jako „tyłeczek” i w efekcie zamienia się w przekładzie w zdrobnienie. Podobna technika pojawia się w polskiej wersji powieści wielokrotnie. Jest to ciekawa strategia, biorąc pod uwagę fakt, iż mamy do czynienia z terminem, który posiada swój pełny ekwiwalent w języku polskim pod kątem rejestru, znaczenia i poziomu wulgarności. Użycie zdrobnień w miejscu mocnych słów to znacząca zmiana rejestru w porównaniu do tekstu źródłowego. Nie jest wykluczone, że tłumacz nie do końca rozumiał znaczenie rzekomej wulgarności dla społeczności gejowskiej. Jest to natomiast kolejny element spójnej strategii przekładu slangu gejowskiego u polskiego tłumacza, wpisujący się w cechy języka kobiet, o którym wspominałam powyżej. W kolejnej tabeli znajdują się odniesienia do męskich genitaliów wraz z kontekstem.

Tab. 7. Słownictwo związane z genitaliami

Lp.	EN (ST)	PL (TT)
1.	[...] so that when Nick cruised past he had a view of dangling legs, pinched dicks at funny angles, streaked hair and glistening skin [...]	[...] Nick, który wciąż pływał w pobliżu, widział teraz rozkołysane nogi, skurczone i zabawnie przekrzywione penisy , sklezione włosy i lśniąca skórę [...] (193)
2.	[...] as his cock stirred and thickened, twitched its way languorously up across his thigh [...]	[...] jego kutas drgnął, nabrał ciała i przez moment sunął leniwie po udzie [...] (396)
3.	Of course his penis was the latent idea of the night [...]	Jego penis stanowił rzecz jasna centralny punkt wieczoru [...] (396)

Źródło: opracowanie własne.

Po pierwsze, warto zauważyć, że *dick*, *cock* oraz *penis* to synonimy pod względem semantycznym, należące nie tylko do slangu gejowskiego, ale również do języka standardowego, które różnią się poziomem wulgarności. W polskim przekładzie pojawiają się wymiennie dwa terminy: „penis” oraz „kutas”. Polskie słowo „penis” oraz angielskie *penis* to pełne ekwiwalenty, nic więc dziwnego, że tłumacz decyduje się sięgnąć po tłumaczenie słownikowe. Z kolei słowo „kutas” poziomem wulgarności zbliża się raczej do słów *cock* oraz *dick*. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż w całym tekście tłumacz przekłada powyższe terminy, nie zawsze zwracając uwagę na przełożenie poziomu wulgarności.

Podsumowanie

Mimo tego, że nie wszyscy badacze zgadzają się co do istnienia osobnego „języka gejów”, wielu z nich uważa, że można zidentyfikować pewne cechy charakterystyczne dla homoseksualnych użytkowników zarówno języka polskiego, jak i angielskiego. Zalicza się do nich nie tylko słownictwo, ale również elementy metakomunikacji, a nawet zachowanie i ubiór. W powieści *The Line of Beauty* język jest istotnym elementem tożsamości homoseksualnej mężczyzn i jako taki powinien być zachowany w przekładzie.

Głównym problemem artykułu była analiza anglojęzycznego oryginału i przekładu na język polski w celu oceny, czy tłumaczenie języka gejów jest możliwe. Analiza wykazała, że ów slang jest dużo bardziej rozbudowany w języku angielskim, co prowadzi do simplifikacji w przekładzie. Mimo to polski tłumacz dowiódł, że jest możliwe zachowanie języka gejowskiego w przekładzie, jeśli tylko dany język dysponuje przynajmniej ograniczonym zbiorem terminów używanych w podobnym kontekście. Świadomy tłumacz może więc wprowadzać takie słownictwo do przekładu w celu zachowania slangu⁵⁵.

Haliński porzucił pewne odniesienia, na przykład odwrócenie rodzaju gramatycznego, i nie zawsze zachował taki sam poziom wulgarności w stosunku do tekstu źródłowego. Co więcej, nierzadko w miejscu zgrubień pojawiają się zdrobnienia i odwrotnie. Można wnioskować, że w naturalny sposób mniej rozbudowany slang gejowski w języku polskim doprowadza do pewnych uproszczeń w przekładzie. Jednakże w ostatecznym rozrachunku polski tłumacz włożył wiele pracy w zachowanie slangu przy tworzeniu tłumaczenia.

Należy również pamiętać o kontekście slangu gejowskiego w różnych językach. Polska jest wciąż niezwykle konserwatywna i dopiero w ostatnich latach pojawiło się w naszym społeczeństwie miejsce na dyskusję na temat praw osób nieheteroseksualnych, choć obecna sytuacja polityczna i napięcia w dyskursie publicznym kierują ją bardziej w stronę mowy nienawiści niż w kierunku konstruktywnych rozwiązań społecznych i językowych. Być może coraz większa aktywność społeczności LGBT doprowadzi niebawem także do rozwoju swoistego języka i slangów stosowanych przez osoby o licznych tożsamościach. Należy przy tym zauważyć, że zupełnie inne będą mechanizmy językowe dotyczące środowiska homoseksualnych kobiet, co jest uwarunkowane ich odmienną kulturową pozycją oraz sytuacją historyczną. To wszystko powoduje, że nie można mówić o jednorodności slangu wśród osób homoseksualnych, co najlepiej widać właśnie na przykładzie niemożności porównań pomiędzy sytuacją i rozwojem języka homoseksualnych mężczyzn i kobiet oraz odmienności mechanizmów ich dyskryminacji. Wszystko

⁵⁵ Mówiąc o świadomym tłumaczu, mam na myśli osobę świadomą nie tylko języka (wyjściowego i docelowego), ale również kontekstu społeczno-kulturowego oraz implikacji decyzji podejmowanych w przekładzie.

to, miejmy nadzieję, doprowadzi w konsekwencji do coraz to nowych i bardziej świadomych przekładów powieści gejowskich, a także tych dotyczących innych tożsamości wewnątrz środowisk nienormatywnych płciowo i seksualnie.

THE PROCESS OF TRANSLATING GAY MEN'S LANGUAGE INTO POLISH AS BASED ON ALAN HOLLINGHURST'S *THE LINE OF BEAUTY*

ABSTRACT

The paper analyses literary translation of *gayspeak*. It focuses on the Polish translation of Alan Hollinghurst's *The Line of Beauty*. The history and socio-cultural background of homosexuals in Poland and selected English-speaking countries as well as research carried out to date are mentioned. The features of gay slang presented in the novel are elements of female language, grammatical gender inversion and specific vocabulary. The main purpose of the paper is to analyse the techniques applied by translators in order to maintain *gayspeak* and to describe how, compared to the original, the target text has been changed. The analysis shows that *gayspeak* in the Polish translation of the novel is simplified compared to the original text. It is a direct consequence of Polish *gayspeak* being less complex than English *gayspeak*.

KEYWORDS

Translation of Slang, *Gayspeak*, Translation Procedures

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA PODMIOTOWA

1. Hollinghurst A., *Linia piękna*, tłum. L. Haliński, Warszawa 2005.
2. Hollinghurst A., *The Line of Beauty*, USA 2004.

LITERATURA PRZEDMIOTOWA

1. Baker M., *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, London–New York 2001.
2. Baker P., *Polari, a Vibrant Language Born out of Prejudice*, "The Guardian" 24 May 2010, [online] <http://www.theguardian.com/commentisfree/2010/may/24/polari-language-origins> [dostęp: 7.01.2019].
3. Biedroń R., *Historia homoseksualności w Polsce*, [w:] *Queer Studies: Podręcznik kursu*, red. J. Kochanowski et al., Warszawa 2010, s. 57–95.
4. Biedroń R., *Tęczowy elementarz: czyli (prawie) wszystko, co chcielibyście wiedzieć o gejach i lesbijkach*, Warszawa 2007.
5. Boczkowski K., *Homoseksualizm*, Warszawa 1992.
6. Cameron D., Kulick D., *Language and Sexuality*, Cambridge 2003.
7. Campbell-Kibler K., Podesva R. J., Roberts S. J., *Sharing Resources and Indexing Meanings in the Production of Gay Styles*, [in:] *Language and Sexuality: Contesting Meaning in Theory and Practice*, eds. K. Campbell-Kibler, R. J. Podesva, S. J. Roberts, A. Wong, Stanford 2002, s. 175–189.

8. *Gayspeak. Gay Male & Lesbian Communication*, ed. J. W. Chesebro, New York 1981.
9. Cox L., Fay R., *Gayspeak, the Linguistic Fringe: Bona Polari, Camp, Queerspeak and beyond*, [in:] *The Margins of the City*, ed. S. Whittle, Aldershot 1994, s. 103–127.
10. Dyszak A. S., *O socjolekcie gejów (na podstawie powieści Michała Witkowskiego pt. „Lubiewo”), [w:] Oblicza płci. Język – Kultura – Edukacja*, red. M. Karwatowska, J. Szpyra-Kozłowska, Lublin 2012, s. 29–42.
11. Dyszak A. S., *O zapisanym słownictwie mniejszości seksualnych*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 2015, nr 27, s. 201–220.
12. Dyszak A. S., *The Lexis of Polish Sexual Minorities Slang*, „Philology” 2016 (5), s. 59–67.
13. Eble C., *Slang and Sociability: In-Group Language Among College Students*, Chapell Hill 1996.
14. *Encyklopedia LGBT*, [online] https://www.encyklopedia.edu.pl/wiki/Strona_g%C5%82%C3%B3wna [dostęp: 30.11.2018].
15. Farrell R. A., *The Argot of the Homosexual Subculture*, „Anthropological Linguistics” 1972, No. 14, s. 97–109.
16. Foucault M., *The History of Sexuality: An Introduction*, New York 1978.
17. Garcarz M., *Przekład slangu w filmie*, Kraków 2007.
18. „Glossary of Terms – Transgender”, GLAAD, USA 2010, [online] <http://www.glaad.org/reference/transgender> [dostęp: 5.09.2014].
19. Haggerty G., *Encyclopedia of Gay Histories and Cultures*, New York 2013.
20. Hahn L., wywiad z Alanem Hollinghurstem, *TalkAsia*, [online] <http://edition.cnn.com/2005/WORLD/asiapcf/05/11/talkasia.hollinghurst.script/in>
21. dex.html [dostęp: 14.12.2018].
22. Harvey K., *Translating Camp Talk: Gay Identities and Cultural Transfer*, „The Translation Studies Reader” 2000, s. 446–467.
23. Jadacka H., Markowski A., Zdunkiewicz-Jedynak D., *Poprawna polszczyzna. Hasła problemowe*, Warszawa 2008.
24. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, [online] <http://www.katechizm.opoka.org.pl> [dostęp: 7.04.2019].
25. Krzyspiał J., *Język i emancypacja LGBT: uwagi praktyczne*, [w:] *Queer Studies. Podręcznik kursu*, red. J. Kochanowski et al., Warszawa 2010, s. 139–146.
26. Konwerska E., *Mówię o sobie. O języku, imionach i tożsamości w prozie Michała Witkowskiego*, „Prace Literaturoznawcze”, 2014 (2), s. 123–131.
27. Kulick D., *Gay and Lesbian Language*, „Annual Review of Anthropology” 2000, Vol. 29, s. 243–285.
28. Lakoff R., *Language and Woman’s Place*, „Language in Society” 1973, Vol. 2 (1), s. 45–80.
29. Maurer D. W., *Slang*, [in:] *Encyclopaedia Britannica*, [online] <https://www.britannica.com/topic/slang> [dostęp: 7.01.2015].
30. Mills S., Mullany L., *Language, Gender and Feminism: Theory, Methodology and Practice*, London–New York 2011.
31. Munday J., *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*, London–New York 2001.
32. *The New Oxford Dictionary of English*, ed. Judy Pearsall, Oxford 1998.
33. *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, Warszawa 2004.
34. Prałat R., *Praktyczne i teoretyczne wyzwanie w prowadzeniu międzykulturowych badań o tematyce LGBT: Kwestia języka*, Seminarium manchesterskie, „InterAlia: Pismo poświęcone studiom queer”, 2009 (4).

35. Rejter A., *Mój chłopak, facet z plakatu, ciota darkroomówka... Wizerunek mężczyzny w gejowskiej literaturze popularnej*, „Język Artystyczny” 2014 (15), s. 65–87.
36. Rodgers B., *Gay Talk. A Sometimes Outrageous Dictionary of Gay Slang*, New York 1972.
37. Rodzoch-Malek J., *W jaki sposób mówi się w polszczyźnie o homoseksualizmie i osobach homoseksualnych? Analiza leksyki na podstawie danych leksykograficznych i tekstowych*, Warszawa 2012, [online] <https://depotuw.ceon.pl/bitstream/handle/item/204/Doktorat-J.Rodzoch-Malek.pdf?sequence=1> [dostęp: 7.01.2019].
38. Smyth R., Rogers H., *Phonetics, Gender, and Sexual Orientation*, [in:] *Proceedings of the 2002 Annual Conference of the Canadian Linguistic Association, University du Quebec*, eds. S. Burelle, S. Somesfalean, Montreal 2002.
39. Śliwka R., *Detabuizacja języka jako element budujący socjolektu (na przykładzie polskich i czeskich homoseksualnych ogłoszeń towarzyskich)*, „Studia et Documenta Slavica” 2017 (4), s. 49–58.
40. Sapir E., *Culture, Language, and Personality: Selected Essays*, Berkeley–Los Angeles–London 1949.
41. Tomasik K., *Homobiografie*, Warszawa 2014.
42. Warkocki B., *Różowy język. Literatura i polityka kultury na początku wieku*, Warszawa 2013.
43. Widawski M., *„Ona prowadzi jak szalona”: kilka uwag o tym, jak nie należy tłumaczyć slangu*, [w:] *Przekładając nieprzekładalne*, red. W. Kubiński, O. Kubińska, T. Z. Wolański, Gdańsk 2000.
44. Widawski M., *Nowy słownik slangu i potocznej angielszczyzny*, Gdańsk 1998.
45. *Wikisłownik*, [online] https://pl.wiktionary.org/wiki/drama_queen [dostęp: 7.04.2019].
46. Wojtasik P., *Homojęzyk w homopowieści. Psychologiczno-socjologiczne aspekty języka środowiska homoseksualnego na podstawie powieści „Lubiewo” Michała Witkowskiego*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Językoznawstwo” 2016 (XII), s. 197–209.
47. Zwicky A., *Two Lavender Issues for Linguists*, [in:] *Queerly Phrased: Language, Gender and Sexuality*, eds. A. Livia, K. Hall, New York 1997, s. 21–34.

